

‘Del nacionalisme a la nació, raons per a la sobirania’

Col·legi de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres, 10 de novembre de 2009

És probable que el títol d'aquesta conferència requereixi d'uns quants aclariments per ser interpretat amb tot el seu sentit. Què vol dir passar del nacionalisme a la nació? I què té a veure això amb les raons per a la sobirania?

Doncs bé, avui parlarem d'un moviment estratègic; d'un canvi de direcció en el full de ruta del nostre projecte nacional. Es tracta d'un gir imprescindible per avançar cap a majors cotes de benestar i llibertat nacional.

Abans però, és necessari fer una revisió crítica de les implicacions socials que té pensar la nació d'una determinada manera, acompanyada d'una pràctica política com la de l'anomenat nacionalisme essencialista.

EL NACIONALISME A DEBAT

A finals del segle passat la discussió sobre les nacions, els nacionalismes i els drets d'autodeterminació va ocupar un lloc protagonista a Europa. La creació de diversos estats a partir de la caiguda del mur (ahir, en feia 20 anys) va animar el debat sobre les identitats nacionals. Ara, els moviments de població intensificats al voltant del planeta, tornen a donar actualitat a les mateixes qüestions, encara que des d'una perspectiva diferent. Ja no parlem tant de la identitat, per se, sinó de l'encaix de "l'altre" en els esquemes propis.

Sigui com vulgui, els esdeveniments recents, han fet fructificar el pensament sobre aquestes qüestions i des de Catalunya, n'estic convençut, podem aportar elements valuosos al debat sobre les identitats. Ja no des de l'esquema clàssic, relativista, sinó des de la recuperació d'elements concrets que expliquen la nostra història, configuren el nostre present i ens permeten traçar un horitzó col·lectiu nacional.

He fet referència a l'augment de l'activitat reflexiva sobre les identitats, però no he explicat el contingut de les discussions. Des de diversos camps del coneixement social, filosòfic, psicològic i polític hi ha autores i autors que repensen si les figures de representació que hem tingut al llarg de la història (principalment a la Modernitat) segueixen sent explicatives de la realitat contemporània. Les conclusions en els estudis de gènere són evidents: cal un canvi important en les estructures socials per allunyar-se del patriarcat imperant, dels rols masculins i femenins restrictius i simplificadors... En l'àmbit de les identitats nacionals, les conclusions són semblants, cal desfer-se d'un determinat tipus d'identitat ancorada en l'estructura estatal, fixa i inflexible.

D'acord amb les crítiques de diverses figures del món del pensament, la noció d'identitat com a essència es troba al si de tots els eixos de desigualtat, és la clau de les representacions que estigmatitzen i segreguen.

EL PERILL DE LES ESSÈNCIES. PER QUÈ DIR ADÉU AL NACIONALISME?

Per il·lustrar-ho només cal recórrer a l'exemple dels estats-nació més tradicionals. Segur que no els serà difícil trobar semblances entre la descripció dels trets principals del nacionalisme i la pràctica política d'algun Estat que coneguim.

El que serà més complicat és que trobeu aquestes pràctiques de l'Estat designades com a "nacionalisme". I és que els estats reserven aquesta etiqueta per als altres, per als qui no disposem d'una maquinària institucional que oficialitzi i naturalitzi els gestos del nacionalisme banal –aquell que és present de manera latent a tot arreu i sempre a càrrec dels pressupostos de l'estat.

Doncs bé, en aquest exercici de naturalització del nacionalisme els estats reproduïen dia rere dia i fins a l'últim racó de l'espai públic una imatge fixa i oficial del que vol dir ser nacional. Aquesta imatge no varia, precisament perquè s'explica com a eterna, com a natural, amb la intenció de ser inqüestionable per part dels habitants de l'estat. Així, podríem dir que la primera característica del nacionalisme és l'encarcarament de la nació, la seva rigidesa ancorada en el passat –un passat gloriós que podria no haver tingut mai lloc a la història, encara que sí als llibres d'història. El nacionalisme reproduïx la nació heretada i justifica les seves accions com a patriòtiques en defensa d'aquella nació predefinida, preexistent.

Hi ha dues conseqüències lògiques d'aquesta manera d'entendre la nació. La primera és que el nacionalisme és excoent, no té lloc per a cap ingredient nou, les seves fronteres són rígides i taxatives. Tot el que no era al seu si en el moment de la seva constitució –o pitjor encara, tot el que no entra en el retrat oficial que, inevitablement, simplifica la realitat social- és vist com una amenaça. Al llarg de la història trobarem exemples dels horrors que ha suposat l'esperit de la por que han aixecat els nacionalistes envers tot allò que provingués de l'alteritat.

Qualsevol expressió de complexitat o de diversitat és reduïda pels poders públics que s'encarreguen de salvaguardar la nació pura. Una cosa tan senzilla d'entendre com la diversitat lingüística sona estrambòtica a les oïdes nacionalistes defensores de la nació monolítica, simple i homogènia. Aquest nacionalisme exacerbant permet als seus nacionalistes anar contra la democràcia sense envermellar, són capaços de portar al Tribunal Constitucional una llei aprovada al Parlament amb l'excusa de defensar la llibertat dels ciutadans de Catalunya. És que d'exemples de rigidesa nacional al si de l'estat, n'hi ha per llogar-hi cadires!

Una altra de les conseqüències del nacionalisme de les essències, que ja es deixa entreveure, és la seva poca compatibilitat amb les formes democràtiques. Ens referim a la democràcia en sentit ampli, aquella que viu de les persones i de l'expressió de la seva voluntat. Per al nacionalisme la nació existeix al marge de la gent, és un ens amb entitat pròpia mancada de vida, de dinamisme. La nació dels morts s'imposa als vius sense qüestionaments, sense dret a rèplica, sense espai per al debat i enriquiment de les idees, no hi ha regeneració, no hi ha projecte de futur.

Finalment, cal parlar de la caducitat d'una nació defensiva, reactiva, blindada a la diversitat, tancada a l'intercanvi. El món avui és un espai de relacions multidireccionals i multidimensionals que comprèn una gran diversitat d'expressions identitàries, de complexitat creixent. La flexibilitat i agilitat en la capacitat d'adaptació és el que fa l'èxit per a les societats contemporànies. Saber connectar amb el món i amb els diversos universos que ara s'hi encabeixen per totes les vies possibles és el que fa una nació

rellevant en el panorama internacional. Una nació que es mira el melic i que arriba a la globalització i a contracor perquè té por del canvi, fracassarà en aquest nou escenari.

A aquestes alçades les ressonàncies i paral·lelismes entre aquest nacionalisme i alguns gestos estatals ja els deuen ser més que evidents. Ara bé, voldria demanar-los que fessin atenció al que passa a Catalunya, perquè la nostra tradició social no va pel mateix camí. L'existència i renovació de la nació catalana ha anat tenint lloc al llarg de la història, sobretot gràcies al seu esperit civil i democràtic que no ha estat supeditat, subvencionat o subsumit per l'estatalisme.

EL CAMÍ CAP A LA NACIÓ

És per això que probablement haurem d'entendre que el nacionalisme com a forma de reivindicació política no es correspon amb la nostra tradició, i més encara, resulta poc estratègic per a una nació sense estat. Si Catalunya vol aspirar a més llibertat, si vol acabar amb la seva subordinació a una estructura estatal que definitivament no ha sabut donar satisfacció a les necessitats de la seva ciutadania, ho ha de fer més enllà del nacionalisme. Hem de dir adéu al nacionalisme per avançar cap a la nació.

Parlo d'abandonar la nació del passat, com a punt exclusiu de referència, com a punt de partida i requisit per a tothom (com fan els nacionalismes essencialistes) per posicionar-la al davant, com a punt d'arribada per a tothom i referent col·lectiu, encara per fer, encara per completar, que requereix de la participació activa de tots els nacionals. D'aquesta manera deixem de ser presoners d'una nació definida i fixa, de contorns clarament estipulats i requisits ètnics a cobrir i acceptem la naturalesa dinàmica i complexa de les identitats contemporànies. **El nostre projecte, la construcció nacional catalana, és alhora horitzó i lligam social.**

- Nacions com la nostra no poden optar pel nacionalisme conservador, per la concepció essencialista de nació, perquè està vinculada a un determinat tipus de pressions pròpies dels estats que estan molt lluny de la nostra pròpia tradició, més aviat les hem patides històricament. I quan una nació que ha patit l'Estat vol actuar com si el tingués, l'experiment falla. Intentar imposar a tothom algunes característiques nacionals (tal com fan els Estats) és contraproductiu. Hem de comptar, i de fet hem comptat, amb el poder d'atracció del projecte conjunt, de la nació inacabada que té sempre un espai de dignitat i participació per a gent nova.
- Una nació sense Estat amb una identitat fixa està destinada al fracàs, a empetitir-se i a ser engolida pels Estats en el joc dels Estats, per no encertar l'estratègia que correspon a la seva condició. Una Catalunya congelada és impossible, però sobretot no desitjable i està condemnada a encongir-se per falta d'atractiu.

CATALUNYA, NACIÓ EN CONSTRUCCIÓ

En el cas català hi ha elements del nostre passat i del nostre present nacional que cal ressaltar perquè ens fan enormement aptes per construir un projecte nacional d'èxit al segle XXI. Els valors que ens caracteritzen en la nostra construcció nacional són, en bona part, fruit d'un procés virtuós de construcció d'una identitat per part del poble de

Catalunya que és oberta, dinàmica, inclusiva, orientada al futur i lligada estretament a les llibertats.

I cal seguir construint sobre aquests valors. Catalunya i la llibertat són una mateixa cosa –assegurava el president Companys- els enemics de l’una sempre ho han estat de l’altra, les llibertats nacionals de Catalunya i les llibertats i els drets de la ciutadania sempre han estat estretament lligats, si avança l’una ho fan també les altres. La reinterpretació en positiu d’aquest llegat ens fa especialment aptes per construir la nació del futur.

I empro la paraula construir, amb plena consciència. L’atzar històric, però també la ferma voluntat dels catalans i les catalanes han permès extreure de la nostra història els millors valors per a la nació del futur. Per això ara cal dir conscientment, estratègicament, adéu al nacionalisme essencialista i visca la nació, la nació completa, viva i en evolució.

Es tracta de bastir el projecte nacional del futur sobre la base de la defensa de les llibertats, sobre la base de la voluntat de les generacions actuals de catalans i catalanes, no de la dels catalans de fa un segle, aquesta és la meva proposta. Al cap i a la fi, com afirmava Joan Fuster, **“Catalunya, els Països Catalans, som una aglomeració successiva de gent que, finalment, hem decidit ser catalans”**.

Situar l’èmfasi, el punt gravitatori de la nació en el futur i no només en les essències del passat, com els deia, és un moviment estratègic imprescindible per a la construcció d’un projecte nacional democràtic, gairebé un gir copernicà molt senzill de comprendre: o renovar-se o morir.

Situar la nació com a punt d’arribada col·lectiu ens permet recollir més fidelment la nostra història, el millor del nostre passat i aprofundir encara més en la nostra tradició de nació inclusiva, que incorpora, que integra, que suma, que acull, de nació que construeix –sempre com un sol poble– el seu futur nacional. Justament el passat és allò que els catalans d’avui tenim diferent, però el futur és allò que tots podem compartir, tant se val d’on venim i què parlem.

L’èxit del nostre projecte nacional, depèn en gran mesura no de la nació del passat, sinó de la nostra voluntat de construir la nació del futur, de forma que generi l’adhesió de la ciutadania, de tota la ciutadania, no només d’una part, no sols dels nacionalistes. Per això cal afrontar el debat de les identitats complexes fugint del nacionalisme essencialista.

Ens cal abandonar l’empat infinit de la confrontació entre dues identitats essencialistes (la del nacionalisme que té estat i la del nacionalisme que no en té i el pateix, la del “som només catalans o només espanyols”) per guanyar l’adhesió de la totalitat de la ciutadania a la construcció d’un projecte nacional lliure, comú, compartit, de futur, que es basi en la seva voluntat. Seria absurd plantejar-nos un horitzó nacional que es basés en els mateixos postulats que l’estat que avui per avui ens limita. Fem una proposta de nació oberta, complexa, on la diversitat és vista com a motor i força, i no com a amenaça a abatre.

La nostra pàtria és el nostre temps, la nació és la nostra gent i el país les persones que hi viuen. És el present que ens toca transformar, triant el millor del passat per dissenyar el futur que hem de construir. Cada generació té dret a construir la nació, té dret a fixar les noves regles de joc. La nació heretada pot ser un element d’identificació i el llegat que fonamenti una voluntat de futur, però la llosa del passat no pot ser tan

gran que ens impedeixi alçar-nos i avançar. El pes de la motxilla de l'herència no ens ha d'impedir caminar lliurement cap a la nació del futur, fent-hi els canvis que calguin.

No es tracta de construir una societat només per als ciutadans *nacionalistes*, una part, sinó per a tots els ciutadans de la nació, tots els *nacionals*, el tot. **La nació desborda el nacionalisme, n'excedeix els límits i té la potència del dinamisme, la força de la voluntat i la pràctica democràtica.** Només movent-nos nacionalment, avançant nacionalment, arribarem a la plenitud nacional. Si juguem amb les armes de l'estat, perdrem sempre. Per guanyar, ens caldrà jugar amb les nostres.

APTITUDS DEL PROJECTE NACIONAL CATALÀ

Si optem per abandonar una perspectiva nacionalista, de tics estatalistes, aprofitarem les virtuts nacionals pròpies, que són unes quantes i que ens fan especialment aptes per ser una nació d'èxit en el panorama mundial actual.

Siguem conscients però, que exercir una identitat no essencialista no és una tasca automàtica per a les nacions privades d'estructures estatals pròpies. És una gran estratègia d'èxit nacional, però requereix d'una actuació conscient, per evitar caure en paranys i tics del nacionalisme tradicional i conservador.

Aquesta actuació de consciència nacional requereix que entenguem que tenim valors nacionals en alça que podem aprofitar: flexibilitat, obertura, capacitat d'adaptació al canvi, acceptació de la diversitat (interna i externa), radicalitat democràtica (la nostra nació només pot ser amb la gent).

Recordem, per exemple, que el projecte nacional català en tant que inacabat és obert, inclusiu. Més enllà de la nostra relació amb l'Estat hi ha diversos fenòmens propis del segle XXI que ens interpel·len a l'hora de formular la nostra idea de nació, com els processos de globalització o la cada cop més elevada presència de ciutadans i ciutadanes amb identitats complexes.

La immigració és un procés social que permet visualitzar molt clarament la naturalesa de la identitat i dels projectes nacionals. La confrontació amb el que considerem "l'altre" evidencia les fronteres col·lectives, nacionals. Segons el tipus d'identitat en què es basi la nació, les reaccions seran unes o altres.

- Un Estat-nació, conservador en la seva concepció nacional, intentarà imposar (de fet, ho fan habitualment, només cal mirar els programes "d'integració" arreu d'Europa) els continguts prefixats (gairebé sempre exclusivament simbòlics) del que es considera nacional, per tolerar la presència de l'estranger (l'estrany). Com que no es compta amb la voluntat, ni l'opinió d'aquest tercer, és probable que no se senti atret per una nació que no el respecta.
- Tota una altra cosa passarà amb una nació en construcció, que necessita i accepta noves aportacions, que reconeix la seva pròpia identitat com un projecte en evolució, que té una història al darrere d'aportacions continuades que han donat lloc al seu present. El tercer en qüestió trobarà un lloc de respecte, de dignitat i sobretot de futur conjunt que l'involucra, un horitzó que l'il·lusiona, que l'atreu perquè té tot a veure amb ell/a. Els condicionants per accedir a aquesta nació (la nació projecte) no són (ni ho poden ser) imposats

artificialment i en contra dels desitjos de qui s'hi incorpora. Al contrari, l'element més important per formar part del projecte, és la voluntat de ser-hi.

- Les formes de vida a l'interior d'una nació en construcció són variades i s'harmonitzen per configurar els trets d'identitat nacional, uns trets reforçats i renovats amb el pas del temps, amb la suma de gent.

RAONS PER A LA SOBIRANIA

La fesomia del país, de la gent catalana és canviant i ara toca novament actualitzar-ne la foto. També la de la sobirania. Les vies per assolir la llibertat nacional de Catalunya han de ser prou àmplies perquè hi pugui arribar tothom. Vingui d'on vingui. L'important, de fet, no serà d'on ve sinó cap on va, cap on vol anar. I com que la nostra aposta és també per la democràcia, només obtindrem una llibertat legítima comptant amb la decisió democràtica del conjunt del país.

La nació catalana té una forma definida, específica i diferenciada, el que passa és que aquesta forma no es rovella ni es deixa atrapar per l'oficialitat. Desborda els llibres d'història, desborda les institucions, i es defineix cada dia al carrer. La gent del país ens deixa veure com som els catalans a través de diverses expressions culturals, d'apropriacions lingüístiques, d'adaptacions pròpies del patrimoni nacional heretat i d'expressions de voluntat política que van molt més enllà dels partits i les institucions. Sortosament, i encara que tinguéssim estat, la potència i la creativitat de la nostra societat civil faria que la nació anés molt més enllà de les estructures de l'estat.

Aquesta potència dinàmica de la nació ha de ser reconeguda. Seria un error catastròfic no fer-ho. N'hi ha que volen dividir la nació amb disputes absurdes sobre la puresa o no d'alguns. **El problema de Catalunya no és de quin material està feta, no és quina expressió cultural, social o política del catalanisme és més pura o més autèntica, el problema és que no és propietària exclusiva del seu destí, que no té a les seves mans les decisions bàsiques que determinen el seu futur.** Les batalletes i discussions estèrils s'han d'acabar per donar pas als debats nacionals sobre on volem anar tots junts, com a poble cohesionat.

Ens trobem en un moment polític on el catalanisme, àmpliament majoritari a la societat catalana en tots els seus accents i matisos, s'encamina a una cruïlla davant les mancances que mostra el sistema autonòmic homogeni. I és justament l'excepcionalitat d'aquest moment la que ens exigeix als qui fa temps que som al carro sobiranista d'una banda, una reflexió profunda i serena, i d'altra banda, una actuació altament estratègica.

Hem de ser capaços de formular un projecte que sumi, i no un que divideixi. Alguns de vostès m'hauran sentit a dir que els gestos nacionalistes no sempre són els més nacionals, i al que em refereixo amb aquesta afirmació és al fet que si volem assolir majors cotes de llibertat nacional, necessitem tenir present al cap la nació sencera, el conjunt de la societat catalana, tingui les característiques que tingui. Un país sobirà necessita d'un teixit social complex i complet, totes les opcions de pensament han d'encabar-s'hi, també les aspiracions de tot tipus. Hem de fer un projecte nacional que tingui espai per als somnis de tothom, que no faci ningú fora per exercir una determinada professió, seguir alguna religió, pertànyer a una classe social, parlar alguna llengua en específic, tenir una identitat nacional o una altra.

L'única manera de sortir-nos-en serà fer un projecte nacional que proposi en positiu, centrat en les aspiracions i voluntats de tots els nacionals. Una nació que obri noves vies, no pas que les tanqui. Volem un projecte nacional a favor nostre i no en contra de ningú. Els vincles emocionals que molts dels nacionals catalans tenen cap a Espanya, per exemple, poden ser molt importants, però això no impedeix que vulguin avançar nacionalment pel camí de Catalunya. No es tracta d'expressar un rebuig envers un altre poble, o un cansament dels nostres veïns, sinó de l'arranjament institucional que manté Catalunya a dins d'un Estat que no serveix els interessos de la seva ciutadania. La gent de Catalunya es pot entendre amb la gent de tot arreu, inclosa Espanya, però el que la gent no pot entendre és el càstig fiscal, la falta de respecte a les expressions de singularitat nacional i cultural de Catalunya, els pals a les rodes que ens imposa la dependència institucional que tenim avui amb l'Estat i que retarda el nostre progrés amb un dèficit flagrant d'infraestructures.

Cada vegada és més evident que l'Estat de les autonomies ens ve petit, encotilla Catalunya. Cada vegada hi ha més gent convençuda que els seus plans de futur estan hipotecats per una relació entre Catalunya i l'Estat espanyol que no és just, ni raonable, ni tampoc respectuosa.

I també és creixent el nombre de persones que es van sumant a la proposta d'una nació que no se subordina a un estat que serveix d'altres interessos, no sempre coincidents, i sovint contraris als interessos del poble català, un estat no útil per a nosaltres.

Aquests nacionals que es van sumant al projecte sobiranista s'hi identifiquen per diversos motius, a vegades coincidents entre ells, altres cops no; però la gràcia d'un projecte que està disposat a sumar i obrir vies és que cadascun dels motius de l'ambició nacional són igualment vàlids i no són excloents.

Entre el conjunt de gent que ja ha pujat al carro de la sobirania nacional n'hi ha que hi han arribat pel cor, per herència, per tradició, per reivindicació d'uns drets històrics. N'hi ha també que hi són perquè consideren que només sense subordinació a un altre estat és possible la normalitat cultural i la garantia de la salut lingüística del català. I n'hi ha d'altres, que potser fins ara han passat més desapercebuts, i que veuen el fre de la cotilla estatal espanyola no en les pràctiques lingüístiques o culturals, sinó en el seu benestar i la seva qualitat de vida.

Imaginem, per exemple, el que deuen pensar el milió i mig de gent que han arribat al país el darrer decenni quan veuen que els impostos que paguen per fer possible l'adaptació dels serveis socials a la nova situació demogràfica del país, se'n van a Madrid i no tornen tots. Què deuen pensar tots aquests quan algú els vol carregar les culpes dels desajustos en els serveis? Alguns secretament, i d'altres amb veu una mica més alta, reclamen que es revisi el repartiment dels beneficis que han anat generant en èpoques de vaques grosses les seves cotitzacions continuades a la seguretat social.

On són aquests diners? Qui els administra? Potser no ho saben, però del que poden estar segurs és que ells no els han vist ni en surten beneficiats. I així en molts i molts àmbits de la vida pública. Sí, resulta evident per a molts que el desgast de les negociacions constants per obtenir el que ens pertany com a societat, és frustrant i esgotador.

Per això resulta imprescindible que ens mantinguem cohesionats com a societat, acceptant les diverses biografies que componen la nostra sociodemografia actual, perquè tothom pugui sumar-se, sigui pel motiu que vulgui, a la major ambició nacional.

El projecte nacional català significa una esperança per a tothom perquè regenera, crea noves formes i sortides perquè és profundament civil, clarament social i radicalment democràtic. Tota aquesta força és la que sosté un país i el porta endavant, tan lluny com vulgui arribar. Però ara cal ser-ne conscients de la diversitat interna del país i les seves potencialitats, no caiguem en el parany estatalista de les essències i els prejudicis. Avui, darrera de qualsevol cognom, parlant en qualsevol llengua, anant a qualsevol concert o treballant del que sigui, podem trobar gent amb ambicions nacionals que desborden, de molt, els límits de l'espai que l'estat espanyol permet a Catalunya.

El cicle de conferències del Congrés es pregunta per la viabilitat de la independència, jo podria contestar que al costat dels Pérez, González, les Carmens, les dels Ibrahims, les Fàtimes, els Joans, els Joseps, els Peres, les Martes, les Montserrats i les Mercès, si ho volem, ens en sortirem. Perquè la força de la democràcia i el dinamisme de la voluntat d'un poble no els atura ningú.

El pes demogràfic de Catalunya és superior a més de la meitat d'estats independents que tenen seient i bandera pròpia a Nacions Unides. Som més grans, doncs, que països com Dinamarca, Uruguai o Irlanda, per esmentar-ne alguns de ben coneguts.

La independència de Catalunya no és una qüestió tècnica, sinó política. I només podrà ser aconseguida políticament. Per als demòcrates, això vol dir democràticament. Es tracta, doncs, només de guanyar les consciències de la gent perquè l'objectiu sigui atractiu, interessant, útil. Així, de senzill. Així d'apassionant. Deixant el nacionalisme i incorporant tothom a una idea de nació com a nació de la gent, com a nació viva. Perquè mentre hi ha vida hi ha esperança.